

Тайлбари бэшэг

Тус программа гүрэнэй Федеральна стандарт, Буряад Республикын Хуралсалай болон эрдэм ухаанай министерствын туршалгын программа дээрэ үндэһэлэгдэнэ. Буряад дунда хургуулида түрэлхи литература хуралсалай предмет болгогдожо, үзэгдэжэ байдаг гээшэ. Энэ программа мүнөө үеын ФГОС баримталан, 8-дахи классай «Бэлиг» хэблэлээр гараһан Ц.Б.Бадмацыренова, К.Н.Гармаева., Б.Ш.Ширапова зохёһон «Буряад литература» гэхэн номдо таарууланхай.

Программа иимэ хубинууднаа бүридэнэ: тайлбари бэшэг, хуралсалай программын онсо шэнжэ, материал шэлэн абалгын заршам, хуралсалай түсэбтэ үзэхэ зүйлэй эзэлһэн нуури, хуралсалай буряад хэлэ гүйсэд шудалхын тула личностнэ, метапредметнэ болон предметнэ дүнгүүд, программын байгуулга ба удха, календарно-тематическа түсэб, хуралсалай методическа хангалга, хабсаргалта.

Нурагшадай мэдэсэ, шадабарида табигдаха гол эрилтэнүүд

Нурагшад гол түлэб иимэ юумэнүүдые мэдэхэ ёһотой:

- уншажа байһан зохеолойнгоо автор тухай, номой нэрэй удха тайлбарилга;
- уран зохеолшоной намтарһаа тон шухала мэдээнүүдые;
- уран зохеолнуудай текстнүүдые;
- шудалан үзэжэ байһан зохеолой герой болоод гол үйлэдэгшэ нюурнууд тухай, зохеол сохи шухала үйлэнүүдые мэдэхэһээ гадна , тэдэнэй хоорондох харилсаа холбоонуудые, типическэ удха шанар;
- уран зохеол бэшэхэ гол шухала аргууд, зураглалай янзунууд, зохеолой темэ, идей, гол удха, уран зохеолой геройнууд, сюжет г.м. литературна теориһоо ойлгосонуудые;
- байгуулгын (композициин) шухала онсо янзунуудые, хэлэнэй зураглан тодорхойло арга хэрэгсэлнүүдые;

— программын эрилтын ёһоор сээжэлдэһэн шүлэгүүдые, эпическэ зохеолой хэһэгүүдые;

Нурагшад гол түлэб нимэ юумэнүүдые хэжэ шадаха ёһотой:

— уран зохеолшын зохеол соогоо бэшэһэн уран зураглалые хөөрөжэ;

— уран зохеолшын зураглаһан зурагыг ухаан бодолдоо, сэдхэлдээ бии болгожо;

— үзэжэ байһан зохеолой гол шухала үйлэнүүдые, үйлэдэгшэ нюурай хэлэһэн үгэ, хэрэг г.м. бусад олон юумэнүүдһээ илгажа;

— зохеол соохи үйлэнүүдэй болоһон шалтагааниие, сагыг, тэрэнэй хойшолонгыг элирүүлжэ;

— үзэжэ байһан зохеолой хэлэнэй уран аргуудыг, байгаалиин зураглалнуудыг текст сооһоо илгажа;

— зохеолой идеяны болоод уран найханай талыг харуулалгада сюжетэй зүйлнүүдэй (үйлын хүгжэлтын эхин, үйлын уялдалга, үйлын хүгжэлтын эгээл дээдэ шата) үүргэ болон гол проблематика элирүүлжэ;

— үзэгдэжэ байһан зохеолнуудай байгуулгын (композициин) зүйлнүүдые илгажа;

— зохеолой удха задалан харуулхадаа, геройн үүргэ ба геройдо үгэһэн авторай сэгнэлтэ эли тодо болгожо;

— уран зохеолнуудай текст лирическэ, эпическэ, драматическа жанрай байһаарнь тэдэниенг хараадаа абажа, тодоор, уранаар уншажа; — уран зохеолой геройнуудта характеристикэ үгэхэ ороо түсэб табижа;

— үзэжэ байһан зохеолой геройнууд тухай, тэдэндэ авторай ямараар хандажа байһыг хараадаа абан, нурагша бүхэнэй, бүхы нурагшадай зэргэсүүлһэн аман гү, али бэшэмэл өөрын бодомжолготой зохеолго бэшэжэ;

- монологическа хэлэлгэ найнаар хэрэглэжэ, өөрынгөө һанамжа ойлгосотойгоор хэлэжэ, тэрэнээ ойлгуулжа, баримталжа, хамгаалжа;
- түсэб табижа, тэрэ тоодо тезиснэ түсэб, литературна-критическэ статьянуудаар конспект бэшэжэ;
- нэгэ гү, али хэдэн материалнууд дээрэ үндэһэлэн, литературна темээр элидхэл, соносхол (сообщени) гү, али реферат бэлдэжэ;
- үзэһэн зөхеолоор гү, али хэдэн зөхеолнуудаар проблемнэ шэнжэтэй аман ба бэшэмэл бодомжолготой зөхеолго, тэрэ тоодо зэргэсүүлһэн характеристикэ зөхеожо, мүн литературна ба публицистическэ темэнүүдээр бодомжолготой зөхеолго бэшэжэ;
- литературы асуудалнуудаар бэшэһэн хүдэлмэринүүдээр тезисүүдые ба конспектнүүдые табижа;
- бээ даагаад уншаһан номоор, хараһан кинофильмүүдээр, теледамжуулгануудаар, зүжэгүүдээр, уран зурагуудаар, шагнаһан хүгжэмөөр рецензи гү, али һанамжа бэшэжэ г.м.

Һурагшадта түрэлхи литература шудалан үзүүлхэдээ, буряад хэлэнэйнгээ баялигтай гүнзэгыгөөр танилсуулха, найнаар хэлүүлдэг, уншуулдаг, бэшүүлдэг болгохоһоо гадна, буряад арадайнгаа ажабайдал, түүхэ, заншал, зан абари үзэжэ байгаа зохёолнууд дээрэ үндэһэлэн, найнаар ойлгуулха, ухаан сэдхэлдэнь шэнгээхэ, манай обществын ёһото эрхэтэн болгон хүмүүжүүлхэ гэхэн шухала **зорилгонууд** табигдана. Литературын курс һурагшадые уран зохёол абьяастайгаар уншаха дуратай, ходорхойгоор, тодо зүбөөр уншаха шадабариинь хүгжэхэ, уншаһан зохёолоо ухаандаа буйлуулан, удхыень зүбөөр элирүүлэн ойлгодог, һонирхдог болгохоһоо гадна, һурагшадай зохёол шудалан, шэнжэлэн үзэхэ эхин дадалнуудые бүридүүлхэ, түрэлхи литература тухайгаа юрэнхы мэдэсэтэй болгохо гэхэн зорилгонуудые табина.

Багша хадаа хэшээл бүхэндөө буряад литературы хүмүүжүүлхы үүргэнүүдые шударгыгаар бээлүүлхэ уялгатай. Һуралсал-хүмүүжүүлгын зорилгонуудые бээлүүлгэдэ, үхибүүдэй наһанай арга боломжо хараадаа абадаг дээрэхээ һургуулиин литературна курс эхин удаагаа хоёр шата боложо хубаарна. Нэгэдэхи шатада эхин классуудай һурагшад уншажа, хөөрөжэ һурана. Удаадахи шатада V-VII классуудай һурагшад уншалга, хөөрэлгээ үргэлжэлүүлнэ, мүн зохёол шэнжэлэн үзэлгын түрүүшын дүршэлтэй боложо эхилнэ. Түрэлхи литературы программа тематическа гол ёһоной үндэһэн дээрэ байгуулагдаба.. Эндэ арадай аман зохёолнууд, буряад литература соһоо

удхын ба байгуулалтын талаар хурагшадай ойлгосо, мэдэсэдэ таарамжатай уран найханай зохёолнууд шэлэгдэн абтажа, тайлбарилан уншахаар, шудалан үзэхөөр хараалагдаба.

Программын байгуулга

№	Темэ	Сар
1	Оршол	1
2	Мифүүд	1
3	«Дэлхэй яаж бии болооб?»	1
4	«Арааха»	1
5	Домогууд	1
6	Хонгоодор тухай домог	1
7	Сартуул яһатанай домог	1
8	Дуунууд	1
9	Онһон ба хошоо үгэнүүд	1
10	Үрэлнүүд	1
11	Таабаринууд	1
12	Юртэмсын дүрбэлжэн таабаринууд.	1
13	«Абай-Гэсэр хүбүүн»	6
14	«Монголой нюуса тобшо».	4
15	Б.Барадин «Замай тэмдэглэлнүүд»	2
16	Б. Рабданов. Худалдаа наймаан, түбэд эхэнэрнүүд	2
17	Э.Дугаров «Будда Шакьямуни»	1
18	Буряад арадаа гэгээрүүлэгшэд	1
19	Ч.Х.Л. Базарон «Хаарташан»	1
20	Ч.Р. Намжилон «Буряад аршааншадай байдал»	1

21	Б.Барадин «Сэнгэ баабай»	2
22	«Буряад -монголоу уг гарбалай домог» шүлэг	1
23	Д. Дашанимаев «Тоёон»	1
24	Д. Дашанимаев «Туг»	1
25	Романтическа ёно заншалые буряад литературада хэрэглэлгэ	1
26	Солбонэ Туяагай творческо зам	1
27	С.Туяа«М. Н. Богдановой дурасхаалда»	1
28	С.Туяа «Энэл даа, түрэхэн таламни.»	1
29	С.Туяа «Ангар»	1
30	Ч.Ц. Цыдендамбаевай творческо зам	1
31	Ч.Ц. Цыдендамбаев «Концерт»	1
32	Творческо практикум.	1
33	Д- Д.Ж Мункоев «Таладаа гарабаб»	1
34	Реализм	1
35	Ц.Д.Дондубон «Хиртэхэн нара»	5
36	Найруулга «Радна үбгэнэй ажабайдал»	1
37	К.Ш.Цыденов «Хээрэ»	2
38	Творческо практикум	1
39	Ц.Р. Галанов «Эсэгын хүбүүн»	2
40	Творческо практикум	1
41	Ц.Ц.Дондогой «Эхэ тухай поэмэ»	1
42	М. Ж. Самбуев «Сонедүүдэй гүрлөө»	1
43	Творческо практикум	1
44	Л.Д.Тапхаев «Угай түүхэ»	1
45	А.Г-Н. Лыгденов «Үншэн»	1
46	«Нюдэнэй аршаан»	1
47	Творческо практикум	1
48	Доржо Н. Сультимов «Амиды зула»	2
49	Шалгалтын ажал	1
	Бухыдөө	68 час

3.Календарно-тематическа түсэб

№ п/п	Хэшээлэй сэдэб	Сагай хубаари	Нурагшадай ажаябуулгын шэнжэ	Хараалагдаһан дүнгүүд			Шалгалтын түхэлнүүд	Болзор	
				предметнэ	личносно	метапредметнэ		түсэбөөр	Бодото байдалаар
1	Оршол	1	Аман зохёолой заншалые литературада хэрэглэлгэ	Аман зохёолой заншалые литературада хэрэглэлгэ	Шэнэ юумэ мэдэхэ дадал үргэдхэхэ	Аман зохёолой һалбаринууд тухай мэдэсээ хэрэглэхэ	Сээжэ харюу		
2	Мифүүд	1	Мифүүд тухай ойлгосо үгэхэ, удха дээрэнь хүдэлхэ.	«Миф-фольклор - литература» гэһэн мэдэсэ тобшолон онсодхохо, Уран һайханай литературын уг гарбал, бии бололго,	Шэнэ юумэ мэдэхэ дадал үргэдхэхэ	Искусствын һалбаринууд тухай мэдэсээ хэрэглэхэ	Сээжэ харюу		
3	«Дэлхэй яаж бии болооб?»	1	Зохёолой удха дээрэнь хүдэлхэ.						

4	«Арааха»	1	Зохёолой удха дээрэнь хүдэлхэ	гаралга тухай ойлгосо үргэдхэлгэ.					
5	Домогууд	1	Домогууд тухай ойлгосо үгэхэ, удха дээрэнь хүдэлхэ	Домог тухай мэдэсэ Адли удхатай домогуудые нэрлэхэ Жанрай онсо шэнжэ	Үзэһэн темээр һонирхохо, сугтаа хүдэлхэ дадалаа үргэдхэхэ.	Үзэһэнөө, мэдэсэе холбон хөөрэхэ, зэргэсүүлхэ.	Творческо гү, али проектнэ ажал		
6	Хори тухай домог	1	Хори тухай домог	Домогой онсо шэнжэ	Үзэһэн темээр һонирхохо, сугтаа хүдэлхэ дадалаа үргэдхэхэ.	Үзэһэнөө, мэдэсэе холбон хөөрэхэ, зэргэсүүлхэ.	Хүсэнэг дээрэ ажал		
7	Хонгоодор тухай домог	1	Хонгоодор тухай домог	Домогой онсо шэнжэ	Үзэһэн темээр һонирхохо, сугтаа хүдэлхэ дадалаа үргэдхэхэ.	Үзэһэнөө, мэдэсэе холбон хөөрэхэ, зэргэсүүлхэ.	Бэшэмэл ажал		

8	Сартуул яһатанай домог	1	Сартуул яһатанай домог	Домогой онсо шэнжэ	Үзэһэн темээр һонирхохо, сугтаа хүдэлхэ дадалаа үргэдхэхэ.	Үзэһэнөө, мэдэсэеэ холбон хөөрэхэ, зэргэсүүлхэ.	Сээжэ харюу		
9	Дуунууд	1	Дуунууд буряад арадай ажабайдал харуулһан гэршэ гэжэ ойлгуулха		Үзэһэн темээр һонирхохо, сугтаа хүдэлхэ дадалаа үргэдхэхэ.	Үзэһэнөө, мэдэсэеэ холбон хөөрэхэ, зэргэсүүлхэ.	Сээжэ харюу		
10	Онһон ба хошоо үгэнүүд	1	Онһон ба хошоо үгэнүүдэй илгаа элирүүлхэ		Үзэһэн темээр һонирхохо, сугтаа хүдэлхэ дадалаа үргэдхэхэ.	Үзэһэнөө, мэдэсэеэ холбон хөөрэхэ, зэргэсүүлхэ.	Сээжэ харюу		
11	Үрээлнүүд	1	Үрээлнүүдэй онсо шэнжэнүүдые шэнжэлхэ		Үзэһэн темээр һонирхохо, сугтаа хүдэлхэ	Үзэһэнөө, мэдэсэеэ холбон	Сээжэ харюу		

					дадалаа үргэдхэхэ.	хөөрэхэ, зэргэсүүлхэ.			
12	Таабаринууд	1	Таабаринууд хүнүүдэй ухаа бодол хүгжөөхэ аман зохёол гэжэ ойлгуулха, онсо шэнжэнүүдтэйн таниссуулха		Үзэһэн темээр һонирхохо, сугтаа хүдэлхэ дадалаа үргэдхэхэ.	Үзэһэнөө, мэдэсэеэ холбон хөөрэхэ, зэргэсүүлхэ.	Сээжэ харюу		
13	Юртэмсын дүрбэлжэн таабаринууд.	1	Таабаринууд хүнүүдэй ухаа бодол хүгжөөхэ аман зохёол гэжэ ойлгуулха, онсо шэнжэнүүдтэйн таниссуулха		Үзэһэн темээр һонирхохо, сугтаа хүдэлхэ дадалаа үргэдхэхэ.	Үзэһэнөө, мэдэсэеэ холбон хөөрэхэ, зэргэсүүлхэ.	Бэшэмэл ажал		
14- 19	«Абай-Гэсэр хүбүүн»	6	Үльгэр – Буряад арадай аман зохёолой эгээ ехэ жанр гэжэ ойлгуулха, Гэсэр – Бурядай героическа эпос гэжэ элирүүлхэ, үльгэрэй удхые хайнаар ойлгуулжа,	Арадай аман зохёол тухай мэдэсэеэ үргэдхэхэ,шүлэглэмэл жанрнуудыень илгажа нураха	Үзэһэн темээр һонирхохо, сугтаа хүдэлхэ дадалаа үргэдхэхэ.	Үзэһэнөө, мэдэсэеэ холбон хөөрэхэ, зэргэсүүлхэ.	Бэшэмэл ажал Сээжэ харюу		

			бэшэмэл хүдэлмэри үнгэргэхэ, Гэсэрэй дүрэдэ, дайшалхы хэрэгтэнь, зорилгодо гол анхаралаа хандуулха. Энэ эпосэй байгуулга, хэлэн, уран арганууд, мифическэ зүйлнүүдтэ анхарал табиха.						
20- 23	«Монголой нюуса тобшо».	4	Энэ зохёолой түүхэтэй ба удхатай танилсуулха, Чингис хаанай уг гарбалай, ажабайдалай намтар дээрэ хүдэлхэ	хургаалай зохёолтой танилсаха, онсо шэнжэнүүдыень гаргаха.	Үзэһэн темээр һонирхохо, сугтаа хүдэлхэ дадалаа үргэдхэхэ.	Үзэһэнөө, мэдэсэеэ холбон хөөрэхэ, зэргэсүүлхэ.	Сээжэ харюу		
24- 25	Б.Барадин «Замай тэмдэглэлнүүд» Д.Д.Заяев «Замай тэмдэглэлнүүд»	2	Буряад монгол арадай Буддын шажанда хүзэглэжэ ябаһан тухай, Буддын намтартай дэлгэрэнгыгээр танилсаха	хургаалай зохёолтой танилсаха, онсо шэнжэнүүдыень гаргаха.	Үзэһэн темээр һонирхохо, сугтаа хүдэлхэ дадалаа үргэдхэхэ.	Үзэһэнөө, мэдэсэеэ холбон хөөрэхэ, зэргэсүүлхэ.	Сээжэ харюу		
26-	Б. Рабданов. Худалдаа	2	Буряад монгол арадай Буддын	Буддын шажанай зохёолнуудтай	Үзэһэн темээр	Үзэһэнөө,	Сээжэ харюу		

27	наймаан, түбэд эхэнэрнүүд		шажанда хүзэглэжэ ябаһан тухай, Буддын намтартай дэлгэрэнгыгээр танилсаха	танилсаха, илгажа һураха.	һонирхохо, сугтаа хүдэлхэ дадалаа үргэдхэхэ.	мэдэсээ холбон хөөрэхэ, зэргэсүүлхэ.			
28	Э.Дугаров «Будда Шакьямуни»	1	. Энэ зохёолой удха дээрэ урда сагай байдалтай танилсаха.	Буддын шажанай зохёолнуудтай танилсаха, илгажа һураха.	Хүн зондо, оршон тойронхи байгаалида нигүүлсэхэ сэдхэл түрэхэ.һургаал заабари дээрэ хүмүүжүүлхэ.	Ондоо шажануудтай сасуулга хэхэ.	Сээжэ харюу Асуудалнуудта харюу		
29	Буряад арадаа гэгээрүүлэгшэд	1	20-дохи зуун жэлэй эхин буряад литературыын заншалнуудтай танилсаха. Авторай творческо замтай танилсажа, бүлэгэй удха дээрэ хүдэлхэ. Уран үгын зохёолой удха дээрэ хүдэлхэ	Гол бодол элирүүлжэ һураха	Геройнуудай абари зан дээрэ арадай сэдхэжэ ябаһан идеал гаргаха.	Өөрын һанамжа хэлэжэ һураха, жэшээгээр баталха.	Удха хөөрэлгэ, асуудалда харюу.		
30	Ч.Х.Л. Базарон «Хаарташан»	1	Энэ зохёолой удха дээрэ урда сагай байдалтай танилсаха.	Гол бодол элирүүлжэ һураха	Геройнуудай абари зан дээрэ арадай сэдхэжэ ябаһан идеал гаргаха.	Өөрын һанамжа хэлэжэ һураха, жэшээгээр баталха.	Удха хөөрэлгэ, асуудалда харюу.		
31	Ч.Р. Намжилон	1	Зохёолой удха	Гол бодол элирүүлжэ	Геройнуудай	Өөрын	Удха хөөрэлгэ,		

	«Буряд аршааншадай байдал»		дээрэ хүдэлхэ	хураха	абари зан дээрэ арадай сэдхэжэ ябаһан идеал гаргаха.	һанамжа хэлэжэ хураха, жэшээгээр баталха.	асуудалда харюу.		
32-33	Б.Барадин «Сэнгэ баабай»	2	Рассказ шэнжэлхэ	зохёол уншаад, хамтын ажалтай танилсаха, хүдөө зоной ажабайдал	Шэнэ юумэ мэдэхэ дадал үргэдхэхэ.	Үзэһэнөө, мэдэсэеэ холбон хөөрэхэ, зэргэсүүлхэ.	Сээжэ харюу		
34	«Буряд - монголоу уг гарбалай домог» шүлэг	1	Шүлэгэй анализ дээрэ хүдэлжэ, уран аргуудыень элирүүлжэ, шэнэ литературна теоринуудтай танилсаха.	Поэдэй зохёохы намтартай танилсан, шүлэгэй гол удха ойлгохо, авторай мэдэрэл таажа хураха.	Суг хамта хүдэлхэ шадабари олгохо.	Холбоо хэлэлгээ хурсадхаха. Аман хэлэлгэ дээрэ ажаллаха	Уран уншалга, сээжэ хөөрэлгэ		
35	Д. Дашанимаев «Тоёон»	1	Шүлэгэй анализ дээрэ хүдэлжэ, уран аргуудыень элирүүлжэ, шэнэ литературна теоринуудтай танилсаха.	Поэдэй зохёохы намтартай танилсан, шүлэгэй гол удха ойлгохо, авторай мэдэрэл таажа хураха.	Суг хамта хүдэлхэ шадабари олгохо.	Холбоо хэлэлгээ хурсадхаха. Аман хэлэлгэ дээрэ ажаллаха	Уран уншалга, сээжэ хөөрэлгэ		
36	Д. Дашанимаев «Туг»	1	Шүлэгэй анализ дээрэ хүдэлжэ, уран аргуудыень элирүүлжэ, шэнэ литературна теоринуудтай	Поэдэй зохёохы намтартай танилсан, шүлэгэй гол удха ойлгохо, авторай мэдэрэл таажа хураха.	Суг хамта хүдэлхэ шадабари олгохо.	Холбоо хэлэлгээ хурсадхаха. Аман хэлэлгэ дээрэ ажаллаха	Уран уншалга, сээжэ хөөрэлгэ		

			танилсаха.						
37	Романтическа ёһо заншалые буряад литературада хэрэглэлгэ	1	Романтическа ёһо заншалай хөөрөөн. Романтическа ёһо заншал литературада ямар нүлөө үгөөб гэжэ ойлгуулха	Романтическа ёһо заншал литературада ямар нүлөө үгөөб	Суг хамта хүдэлхэ шадабари олгохо.	Холбоо хэлэлгээ хурсадхаха. Аман хэлэлгэ дээрэ ажаллаха	Уран уншалга		
38	Солбонэ Туяагай творческо зам	1	Авторай творческо замтай танилсаха	Поэдэй зохёохы намтартай танилсан, шүлэгэй гол удха ойлгохо, авторай мэдэрэл таажа нураха.	Суг хамта хүдэлхэ шадабари олгохо.	Холбоо хэлэлгээ хурсадхаха. Аман хэлэлгэ дээрэ ажаллаха	Уран уншалга, сээжэ хөөрэлгэ		
39	С.Туяа«М. Н. Богдановай дурасхаалда»	1	шүлэгэй уран аргууд дээрэ хүдэлжэ, онсо шэнжэнүүдынь элирүүлхэ						
40	С.Туяа «Энэл даа, түрэхэн таламни.»	1	шүлэгэй уран аргууд дээрэ хүдэлжэ, онсо шэнжэнүүдынь элирүүлхэ						
41	С.Туяа «Ангар»	1	шүлэгэй уран аргууд дээрэ хүдэлжэ, онсо шэнжэнүүдынь элирүүлхэ						
42	Ч.Ц. Цыдендамбаевай творческо зам	1	Уран зохёолшын творческо замтай танилсаха, поэт -	Гол бодол элирүүлжэ нураха	Геройнуудай абари зан дээрэ арадай	Өөрын нанамжа хэлэжэ нураха,	Удха хөөрэлгэ, асуудалда харюу.		

			лирик, прозаик гэжэ элирүүлхэ		сэдьхэжэ ябаһан идеал гаргаха.	жэшээгээр баталха.			
43	Ч.Ц. Цыдендамбаев «Концерт»	1	хөөрөөнэй удха дээрэ хүдэлжэ, романтическа зүйлнүүдые олохо Зохёол шэнжэлэн үзэхэ						
44	Творческо практикум.	1	Нютаг соогоо наһатай, хүндэтэй хүн тухай очерк бэшэхэ	Бэшэмэл ба аман хэлэлгэээ зүбөөр хэрэглэхэ, Бүридхэхэ.	Арад зоной ба байгаалиин нягта холбоо хараха дадал	Үгын баялиг, бэшэмэл ба аман хэлэлгэээ хүгжөөхэ.	Сээжэ харюу		
45	Д- Д.Ж Мункоев «Таладаа гараб»	1	Авторай поэмын гүнзэги философско удхатай байһые элирүүлхэ, нравственна проблемэ дээрэ хүдэлхэ.	Гол бодол элирүүлжэ нураха	Геройнуудай абари зан дээрэ арадай сэдьхэжэ ябаһан идеал гаргаха.	Өөрын һанамжа хэлэжэ нураха, жэшээгээр баталха.	Удха хөөрэлгэ, асуудалда харюу.		
46	Реализм	1	Реалистическэ ёһо заншалые буряад литературада хэрэглэлгэ	Гол бодол элирүүлжэ нураха		Өөрын һанамжа хэлэжэ нураха, жэшээгээр баталха.	Сээжэ харюу		
47-51	Ц.Д.Дондубон «Хиртэһэн нара»	5	Бүлэгүүдэй удхаар хүдэлэлгэ Сюжет ба үйлын	Туужа соохи гол геройн Раднын сэдьхэл бодолдо	Пейзаж тухай дабтаха.	Үгын баялиг, бэшэмэл ба аман хэлэлгэээ	бэшэмэл харюу		

			хүгжэлтэ Бүлэгүүдэй удхаар хүдэлэлгэ Бүлэ ба түрэлхидэй хоорондохи харилсаан Ц. Доной биографитай танилсаха. Уран зохёолшон тухай тобшо мэдээ үгэхэ.	болоһон аяг зангай хубилалтанууды ойлгуулха. Радна үбгэнэй дүрэ дээрэ хүдэлхэ.		хүгжөөхэ.			
52	Найруулга «Радна үбгэнэй ажабайдал»	1	Зохёолой удхаар сочинени бэшэхэ.	Бэшэмэл ба аман хэлэлгээ зүбөөр хэрэглэхэ, бүридхэхэ	Арад зоной ба байгаалиин нягта холбоо хараха дадал. Нигүүлсэхы сэдьхэл, оршон тойронхи байгаалия, хүниие гамнаха сэдьхэл түрүүлхэ.	Үгын баялиг, бэшэмэл ба аман хэлэлгээ хүгжөөхэ. Уншаһанаа оршон тойронхи байдалтай зэргэсүүлэн хараха.	Зохёолго		
53- 54	К.Ш.Цыденов «Хээр»	2	Авторай зохёохын ажалтай танилсаха, тэрэнэй рассказ соогоо ажабайдалы, байгаалиин үзэгдэлнүүды, бэрхээр	Үзэн темээ хэр ойлгоһоноо шалгалта, мэдэсээ хэрэглэлгэ	Гансаараа мүн суг хамта хүдэлхэ шадабари олгохо	Аман ба бэшэмэл хэлэлгээ хүгжөөхэ, тоб байса харюусаха, зэргэсүүлгэ хэхэ	Асуудалда харюу		

			бэшэлгэдэнь анхаралаа хандуулха. Уран гоёор уншалга						
55	Творческо практикум	1	« Эрэ хүнэй зосоо эмээлтэ морин багтах» гэнэн арадай сэсэн үгын зүб байһые Намсарайн ябадалаар, хэһэн хэрэгээр баталха.	Бэшэмэл ба аман хэлэлгээ зүбөөр хэрэглэхэ, Бүридхэхэ.	Арад зоной ба байгаалиин нягта холбоо хараха дадал	Үгын баялиг, бэшэмэл ба аман хэлэлгээ хүгжөөхэ.	Сээжэ харюу		
56- 57	Ц.Р. Галанов «Эсэгийн хүбүүн»	2	Зохёолой удха дээрэ хүдэлжэ, идей элирүүлхэ, гол бодолыень онсолхо.Авторай портрет	Үзэһэн темээ хэр ойлгоһоноо шалгалта, мэдэсээ хэрэглэлгэ	Гансаараа мүн суг хамта хүдэлхэ шадабари олгохо	Аман ба бэшэмэл хэлэлгээ хүгжөөхэ, тоб байса харюусаха, зэргэсүүлгэ хэхэ	Асуудалда харюу		
58	Творческо практикум	1	Түрэлхидэй гү, үгышые наа элинсэг үбгэ эсэгийнгээ Эсэгэ ороноо хамгаалгын Агууехэ дайнда хабаадаһан тухай хэхэ	Бэшэмэл ба аман хэлэлгээ зүбөөр хэрэглэхэ, Бүридхэхэ.	Арад зоной ба байгаалиин нягта холбоо хараха дадал	Үгын баялиг, бэшэмэл ба аман хэлэлгээ хүгжөөхэ.	Сээжэ харюу		
59	Ц.Ц.Дондогой «Эхэ тухай поэмэ»	1	Поэтессын творческо замтай танилсаха. Поэмын	хургаалай зохёолтой танилсаха, онсо шэнжэнүүдыень	Удхалан зохёохы шадабария	Зэргэсүүлгэ хэхэ, харюугаа баталха	Сээжэлдэхэ		

			удха ,эжын дүрэ дээрэ хүдэлхэ.Уран гоёор уншалга	гаргаха.	хайжаруулха.				
60	М. Ж. Самбуев «Сонедүүдэй гүрлөө»	1	Поэдэй намтартай танилсаха, сонедүүдэй гүрлөө тухай ойлгуулха, удха дээрэнь хүдэлхэ	Үзэһэн темээ хэр ойлгоһоноо шалгалта, мэдэсээ хэрэглэлгэ	Гансаараа мүн суг хамта хүдэлхэ шадабари олгохо	Аман ба бэшэмэл хэлэлгээ хүгжөөхэ, тоб байса харюусаха, зэргэсүүлгэ хэхэ	Асуудалда харюу		
61	Творческо практикум	1	М. Самбуевай «Аласай замда юрөөнэб» гэһэн сонедүүдэй гүрлөө соохи һургаал захяань бүхы залуу үетэндэ хэрэгтэй » гэһэн сэдэбээр зохёолго бэшэлгэ	Бэшэмэл ба аман хэлэлгээ зүбөөр хэрэглэхэ, Бүридхэхэ.	Арад зоной ба байгаалиин нягта холбоо хараха дадал	Үгын баялиг, бэшэмэл ба аман хэлэлгээ хүгжөөхэ.	Сээжэ харюу		
62	Л.Д.Тапхаев «Угай түүхэ»	1	Авторай зохёохы замтай танилсаха, поэмын гол, шанар шэнжэдэ анхаралаа хандуулха	Үзэһэн темээ хэр ойлгоһоноо шалгалта, мэдэсээ хэрэглэлгэ	Гансаараа мүн суг хамта хүдэлхэ шадабари олгохо	Аман ба бэшэмэл хэлэлгээ хүгжөөхэ, тоб байса харюусаха, зэргэсүүлгэ хэхэ	Асуудалда харюу		
63	А.Г-Н. Лыгденов «Үншэн»	1	А.Г-Н. Лыгденовэй рассказай онсо шэнжэнүүдые	Үзэһэн темээ хэр ойлгоһоноо шалгалта, мэдэсээ хэрэглэлгэ	Гансаараа мүн суг хамта хүдэлхэ	Аман ба бэшэмэл хэлэлгээ	Асуудалда харюу		

			шэнжэлэн үзэх.		шадабари олгохо	хүгжөөхө, тоб байса харюусаха, зэргэсүүлгэ хэхэ			
64	«Нюдэнэй аршаан»	1	А.Г-Н. Лыгденовэй рассказай онсо шэнжэнүүдые шэнжэлэн үзэхэ Уншалга	Үзэһэн темээ хэр ойлгоһоноо шалгалта, мэдэсээ хэрэглэлгэ	Гансаараа мүн суг хамта хүдэлхэ шадабари олгохо	Аман ба бэшэмэл хэлэлгээ хүгжөөхө, тоб байса харюусаха, зэргэсүүлгэ хэхэ	Асуудалда харюу		
65	Творческо практикум	1	«Угсаата зонойм хургаалнууд» гэхэн сэдэбээр презентаци бэлдэхэ	Бэшэмэл ба аман хэлэлгээ зүбөөр хэрэглэхэ, Бүридхэхэ.	Арад зоной ба байгаалиин нягта холбоо хараха дадал	Үгын баялиг, бэшэмэл ба аман хэлэлгээ хүгжөөхө.	Сээжэ харюу		
66-67	Н.Сультимов «Амиды зула» (2 халаа)	2	Зүжэгэй удха дээрэ хүдэлхэ, гол геройнуудай хоорондохи зүрилдөөнэй шалтагыень элирүүлхэ	Үзэһэн темээ хэр ойлгоһоноо шалгалта, мэдэсээ хэрэглэлгэ	Гансаараа мүн суг хамта хүдэлхэ шадабари олгохо	Аман ба бэшэмэл хэлэлгээ хүгжөөхө, тоб байса харюусаха, зэргэсүүлгэ хэхэ	Асуудалда харюу		
68	Шалгалтын ажал	1	«Үлүү хаража, булуу химэлхэ гэжэ эгээл намһаа удхатай ...» гэхэн Орбондойн үгэнүүдые тайлбарилан,	Бэшэмэл ба аман хэлэлгээ зүбөөр хэрэглэхэ, Бүридхэхэ.	Арад зоной ба байгаалиин нягта холбоо хараха дадал	Үгын баялиг, бэшэмэл ба аман хэлэлгээ хүгжөөхө.	Сээжэ харюу		

			зохёолго бэшэхэ						
--	--	--	-----------------	--	--	--	--	--	--

Нуралсалай методическа хангалга

1. «Буряад литература» 8-дахи класс. Ц.Б.Бадмацыренова, К.Н.Гармаева,Б.Ш.Ширапова, Улаан- Үдэ, , «Бэлиг» 2013 он;
2. Буряад нургуулийн программанууд. «Буряад литература» 5-11 классууд. Улаан- Үдэ, 2008 он;
3. Буряад хэлэн болон литератураар дунда нургуулийн нуралсалай заршам. Улаан-Үдэ, 2004 он;
4. Цыренова Ц.Б. «Булагай эхин»: Үхибүүдэй хрестомати. 2-дохи хэблэл. Улаан- Үдэ, 2008 он;
5. Буряад хэлээр, уншалгаар, буряад литератураар нурагшадай мэдэсэ, шадабари, дадал сэгнэхэ эрилтэ. Улаан-Үдэ, 2007 он.
6. Э. Дугаров «Шэлэгдэмэл зохёолнууд». . Улаан-Үдэ, «Бэлиг», 2011 он.

Шэнэ онол арга:

1. Компьютер
2. Проектор
3. Интерактивна самбар
4. «Буряад хэлээр сахим нураха ном»
5. Буряад уран зохёолой соносохо номой нан (аудиобиблиотека)

Интернет онол арга:

- <http://www.edu.ru> – Федеральний портал «Российское образование».
- <http://www.edu03.ru/>-Министерство образования и науки РБ
- <http://www.buryadxelen.org>
- <http://www.nomoihan.org>
- <http://www.ict/edu.ru/> - Портал «Информационно-коммуникационные технологии в образовании».
- <http://www.Kpmo.iv-edu.ru/> – Сайт регионального комплексного проекта модернизации образования.
- <http://fcior.edu.ru/> - Федеральный центр информационно-образовательных ресурсов.

Шалгалтын материалнууд

1. Тест.

Чимит Цыдендамбаев « Буряд басаган»

- Жаргалмаагай хадам эхын нэрэ хэлэгты.
а) Дулма б) Ханда в)Хулгана
- Ханда ямар үнөөгээ гамнадаг, хайрладаг, бүлээхэн уһанда зуураһан байгаа?
а) Улаагшан б)Хүригшэн в)Алагшан.
- Жаргалма хэндэ эгээ һүүлдэ сай аягалжа “эреэн хэлэтэй” гүүлэнэб?
а) Дарида б)Хандада в)Хулганада
- Жаргалма ямар юумэн соо талха таһа даража хээд, Хулгана абгайда абаашажа үгөөб?
а) Аяга б)Улхан в)Табаг
- Жаргалма ямар шубуудые бурханай шубууд гэжэ хэлэнэб?
а) Хараасгай б)Гулабхаа в)Борбилоо
- Жаргалмаагай хадамда гараһан нютагай нэрэ хэлэгты.
а) Татуур б) Байсата в)Шанаа
- Норбо үбгэниинь ямар ажалтайб?
а) Түмэршэ дархан б)Модошо дархан в)Малшан
- Шанаа нютагта хэды айл ажаһуунаб?
а) Гушан долоо б)Гуша в)Дүшэн долоо
- Жаргалмаагай ехэ яаралтай түргэн Шанаагаа бусахадань, Норбо үбгэниинь ямараар угтааб?
а) Баяртайгаар б)Хүйтөөр в)Муугаар
- Сабидар моринойнь юуень залуу хүбүүн татажа үгөөб?
а) Хазаар б)Жолоо в)улам
- Жаргалма моринойнгоо ябашахада ямараар абья гарааб?
а) Хашхарба б)Шашхарба в)Бархирба
- Жаргалма хэды наһатайб?
а) Арбан долоо б)Хори в)Хорин гурба
- Жаргалмаагай ами наһыень абарһан хүбүүнэй нэрэ хэн бэ?

- а) Норбо   б)Очир   в)Гэрэлтэ
- Норбын ерэхэдэ, жаргалма мориндоо мордожо, ямар зүг шэглэн ябааб?
а) Баруун   б)Зуун   в)Урда
- Хулгана абгайтай харгыда уулзахадань, тэрэнь хаанаһаа ябааб?
а) Дасанһаа   б)Айлһаа   в)Нюотагһаа.

Б.Мунгонов «Хара халхин»

1. Ямар шулуун хабсагайда энгэртэ унааб?
А) гранит
Б)үндэр
В) адха
2. Толийн нюурта гэрэлтэй хүбэлгэн нюдэндэнь ямар тэмдэг бэшээтэй байгааб?
А) дурлаһан
Б) гайхаһан
В) һонирхоһон
3. Хэн түрүүлэн гайхалтай олзо олооб?
А) Сэдэн
Б) георгии николаевич
В)толик
4. Тэрээнээ шулуугаар даражархёод, һөөргөө тэдэнэр хайшаа яарааб?
А) майханууд тээшэ
Б) Гэр тээшэ
В) Хабсагай тээшэ
5. Ямар городой нурагшад аяншалгада гаранаб?
А) гусиноозёрск
Б) улаан – Удэ
В) хабсагай тээшэ
6. Нурагшад ямар аймаг руу ошоноб?
А) түнхэнэй
Б) ахын
В) баргажанай
7. Нурагшадые хүтэлбэрилжэ ябаһан багшын нэрэ хэн бэ?

- А) алексей григорьевич
  - Б) георгии николаевич
  - В) николай Базарович
8. Бүргэд - Иванай нэрэ хэлэгты
- А) николай Бимбаевич
  - Б) сыбаан Раднаев
  - В) шоно Мадаев
9. Сыбаан Раднаевай анханайнь эзэн, нюдарган баян хэн гэжэ нэрэтэйб?
- А)шоно мадаев
  - Б) горбачук
  - В) гасалтуев
10. Бүргэд – Иванай эжы ямар нютагта ажаһуунаб?
- А) баргажанай адаг
  - Б) урочин
  - В) баргажан
11. Янжама хээтэйн харуулһан фото –зураг дээрэ Зөөлэн Бүхые хэн танияб?
- А) сэдэн
  - Б) георгий николаевич
  - В) бадма